

FIMM HUNDRUÐ ÁRA DÓMUR EÐA FALS?

Í ÍSLENZKU fornbréfasafni (DI) VI (Rv. 1900–04), nr. 78, er prentað bréf í tveimur gerðum, A og B. Samkvæmt texta sínum er bréfið dómur kveðinn upp að Skarði á Landi 25. júní 1476 af sex mönnum til nefndum af umboðsmanni sýslumannsins í Rangárþingi um það hvort Þjór-ártungur, landsvæðið norðan Tungnaár, austan Þjór-ár og sunnan Sprengisands, væri 'eign eður almenningur eður afréttur þeirra manna er í Landmannahrepp búa'.

Þetta bréf á sér nokkra sérstöðu meðal íslenskra fornbréfa. Það er ekki varðveitt í frumriti fremur en svo mörg önnur íslensk miðaldabréf, en óvenjulegt um varðveislu þess er að það er ekki kunnugt í eldri uppskriftum en frá 19. öld. Þó hafa fleiri uppskriftir komið í leitirnar en þær sem Jóni Þorkelssyni voru kunnar þegar hann gaf bréfið út í Fornbréfasafni.

Árið 1885 komst á kreik fölsuð gerð þessa dóms, sem Sigurður Vigfússon vitnaði til í góðri trú í skrifum sínum um staðfræði Njálu (Ísafold XII (Rv. 1885), 76 og 154). Auk A-gerðar dómsins, sem Jón Þorkelsson prentaði án þes að draga traustleika hennar í efa, prentaði hann einnig þessa afbökðu gerð, B, og sýndi fram á að hún væri fölsuð.

Efnis vegna hefur skjal þetta vakið meiri athygli á síðustu árum en þorri annara dóma frá 15. öld, því að í skjalinu er fjallað um réttindi til óbyggðs lands, sem áhugi hefur aukist stórum á að undanfögnu vegna veiði — en þó einkum vegna virkjana. Um landsréttindi í Þjór-ártungum hefur verið fjallað fyrir dómstólum, sbr. Hæstaréttardóma XXVI (Rv. 1955), bls. 108–33, og enn munu standa deilur um þau. Í þessum málaferlum hefur áður verið að því spurt hvert gildi skjalið um Þjór-ártungur kynni að hafa, og í janúar 1973 vorum við Aðalgeir Kristjánsson og Stefán Karlsson til þess settir með dómkvaðningu á aukþingi Rang-árvallasýslu um málið nr. 15/1971 að rannsaka heimildargildi dóms-

bréfsins 1476. Athugun okkar var bundin við textafræðilega og skjalfræðilega hlið málsins, og var henni skilað í janúar 1974.

Formeinkenni íslenskra miðaldabréfa hafa ekki verið könnuð svo að nokkru nemi, og þess vegna birtum við hér þessa takmörkuðu athugun okkar óbreytta í von um að hún kunni að ýta undir rækilegri og víðtækari rannsóknir á skipan og orðfæri bréfanna. Slíkar rannsóknir gætu m. a. orðið til þess að auðveldara yrði en áður að greina falsaða texta frá ófölsuðum, en auk þess kynnu þær að varpa ljósi á leiðir erlendra formáhrifa og hugsanlega staðbundin eða einstaklingsbundin afbrigði hér innan lands. Þekking á slíkum afbrigðum gæti í sumum tilvikum gefið vísbendingu um það undan hverra rótum tilteknar bréfafgerðir væru runnar umfram það sem ráða má af sjálfu efni bréfanna.

Á undan greinargerð okkar birtum við hér texta þeirrar uppskriftar sem nefnd er A, og er hann stafréttur eftir föngum, en skriftin er sums staðar svo máð að vafi getur leikið á broddum og nefhljóðaböndum og á stöku stað hefur pappírinn rifnað. Í greinargerðinni er tilvísun til lína í þessari prentun bætt við í hornklofum á eftir tilvísun til lína í Fornbréfasafni.

Neðanmáls við greinargerðina eru þrjár síðari viðbætur.

TEXTI

Dómur umm Holttamanna og Landmanna Afriett.

- Það giörum vier: Oddur Asmundzson/ Ørnólfr Oddsson/ Biörn Jóns-
 3 son/ Þorsteirn Þordarson/ Sigurdur Eireksson/ og Sigurdur Haflida-
 son/ Góðum mōnnum kun(n)ugt/ med þeszu voru opnu brefi: Anno
 Domini 1476. þridiudaginn nærstann eptir Jónsmeszu Babtista/ ad
 6 Skardi á Landi/ á þingstad riettum/ vórum vier i Dóm nefndir/ af
 Þorsteini Pálssyni/ er þá hafdi Syslu og ummbod af Ellendi Ellendssyni
 i Rángar þingi/ ad meta og skoda umm afriett þann er heita Þiótz ár
 9 Túngur/ og liggur fyrir Landmanna Repp/ millum Tún ár/ og
 Spreingi-Sands/ hvort það væri éign edr Almenníngur eður afriett
 þeirra manna er í Landmanna Repp búá/ og þar veittu akiæru umm.
 12 Var og svarid fyrir osz af tveimr mōnnum/ Tomase Illugasyni og Sig-
 urdi Øgmundssyni/ ad þeszi afriettur þiótzar Túngur hafi verid h[a]fdr
 13 afréttur] + hafi verid, en strikað út.

og halldinn til Lambareksturs/ og Elldra fiár/ af þeszumm tveimr
 15 hreppumm/ Landi og Holltum/ [so leingi] sem þeir mundu til/ og ej
 vissu þeir annad sannara/ en það væri þeirra Eign. Þvj eptir þeim
 Eydi og so profudu máli sem fyrr skrifad er: Dæmdumm vier fyrr
 18 skrifadir Dómsmenn/ þeirra Eign og Afriett/ sem haft og halldid hafa
 i Holltum og á Landi/ sem eru og verid hafa til fra Tún á og til
 Spreingi-Sands og vestur i Þiótz á og allt austur i fiallgard/ so langt
 21 sem vótn renna til og frá Hierada á millumm/ ad riettri tiltölu. Og
 aungver menn adrer meiga í þeszumm Afriett Fugla veida/ Gròs lesa/
 Rótagróft hafa/ *ędur* øn(n)ur Giædi/ fyrir utan þeirra leifi er fyrrskrif-
 24 [adj]ir eru/ nema þeir hafi skilvís vitni edr brief er í fara/ *ędur* sier
 kalla/ nema þeir menn er í Hreppumm bua hafi samreid vid þá er úr
 Holltum og af Landi fara til Fuglvei[d]ar og Gròs ad týna badum
 27 megin Þiótz ær/ sem ad fornu hefr verid/ og þeim hefr samid sýn á
 millum/ etc(etera).

Til sanninda hier um setium vier fyrrnefndir Dómsmenn vor Innzigli
 30 fyrir þe[tt]ad Dóms-Brief. Sk[r]ifad a Ytri Vóllumm/ á sama Ári
 sem fyrr seigir.

GREINARGERÐ

I

Í Þjóðskjalasafni Íslands (Jarðaskjöl, Rangárvallasýsla, Þjórsártungur, Holta- og Landmannaafréttur) er að finna 5 eintök af tēðu bréfi í A-gerð:

A: Uppskrift sú sem útgefandi DI VI, Jón Þorkelsson, eignar Oddi Erlendssyni í Þúfu á Landi.

X: Uppskrift afhent úr Landsbókasafni (Lbs. 412 4to) 30.3. 1901 með hendi Jóns Árnasonar.

Y: Eftirrit lagt fram á lögregluþingi að Stórolfshvoli 21.8. 1858.

Z: Uppskriftarslitur í arkarbroti með hendi frá 19. öld.

Þ: Uppskrift komin frá Sæmundi Guðmundssyni á Þingskálum 26. 11. 1900.

Í Landsbókasafni Íslands er eitt eintak A-gerðar bréfsins:

Æ: Lbs. 232 8vo, slitur af hreppsþók Holtamannahrepps (að því er virðist) frá árunum 1830-32(33). Til dómsins er vitnað þar í afriti af bréfi dags. 11.12. 1832 og texti hans tekinn upp í framhaldi af því.

Handrit *B*-gerðar, texta Vilhelms Frímanns Jónssonar, er að finna í Lbs. 1313 4to.

A höfum við borið saman við Lbs. 1727 8vo, sem er skrifað af Oddi Erlendssyni, að nokkru leyti 1835. Hvorttveggja er með gamallegu sett-letri og örugglega skrifað af sama manni.

X er að vitnisburði skrifara gerð “eptir annari, sem Jón Þorsteinsson á Vindási á Landi hafði undir hendi”, og ber *X* þess glögg merki að vera skrifuð beint eftir *A*: Annars vegar er stafsetning og bönd að heita má allt að einu, og hins vegar eru settir punktar á tveim stöðum í *X*, þar sem *A* er sködduð og verður ekki lesin með vissu.

Y fylgir eftirfarandi vitnisburður: “Að þetta framanskriafaða eptirrit af dómi um Holtamanna og Landmanna-afrijet, sé samhljóða öðru mér sýndu eptirriti, sem töluverðt var farið að mást en þó ennþá var læsilegt það votta eg hérmeð. Vatnsdal. 20. d. ágústm. 1858. St. Thordersen settur”. Enda þótt *Y* fylgi ekki stafsetningu *A* af jafnmikilli smásmygli og *X*, leikur þó enginn vafi á að *Y* er einnig skrifuð eftir *A*, en *A* hefur þá ekki verið eins sködduð og þegar *X* var gerð.

B fylgir einnig *A* þar sem *A* og aðrar uppskriftir *A*-gerðar greinir á. *B* á því ugglaust rætur að rekja beint til *A* að svo miklu leyti sem *B* er uppskrift en ekki fals.

Z, *P* og *Æ* skipa sér saman í flokk hvað texta snertir, þ. e. a. s. hafa nokkur sameiginleg frávík frá texta *A* (og um leið *X* og *Y*), sem þó eru öll óveruleg og breyta engu efnislega. Sum sameiginleg lesbrigði *Z*, *P* og *Æ* gagnvart *A* kynnu að vera upphaflegri og benda til sameiginlegs forrits sem verið hefði systurrit eða hugsanlega móðurrit *A*, en með því að sameiginlegu frávikin eru svo óveruleg, eins og áður segir, er ekki loku fyrir það skotið, að sameiginlegt forrit *Z*, *P* og *Æ* hafi verið dótturrit *A*. Um þessa þrjá texta skal það að öðru leyti tekið fram, að *Z* og *P* hafa hvor um sig æðimargar sérvillur sem girða fyrir að annaðhvort þessara handrita væri af hinu komið, en á hinn bóginn er *Æ* náskylt *Z*, og hefði jafnvel mátt ætla að *Æ* væri skrifað eftir *Z*, ef *Z* væri ekki að öllum líkindum yngra handrit en *Æ*.

Samkvæmt framansögðu virðast eftirfarandi kostir trúlegastir, að því er varðar samband textanna:

$$\begin{array}{l}
 1) \quad \begin{array}{c} \overline{*O} \\ \overline{A} \quad \overline{C^*} \\ \overline{X} \quad \overline{Y} \quad \overline{*D} \quad \overline{P} \\ \quad \quad \quad \overline{Z} \quad \overline{\text{Æ}} \end{array} \quad
 2) \quad \begin{array}{c} \overline{*O} \\ \overline{A} \quad \overline{*D} \quad \overline{P} \\ \overline{X} \quad \overline{Y} \quad \overline{Z} \quad \overline{\text{Æ}} \end{array} \quad
 3) \quad \begin{array}{c} \overline{A} \\ \overline{X} \quad \overline{Y} \quad \overline{*C} \\ \quad \quad \quad \overline{*D} \quad \overline{P} \\ \quad \quad \quad \overline{Z} \quad \overline{\text{Æ}} \end{array}
 \end{array}$$

(Stjórnumerktir stafir tákna glötuð handrit.)

Rétt er að taka það fram, að enda þótt stemma 1) eða 2) gildi, hefur *O varla verið frumrit dómsins, þar sem Z, Æ og P hafa fyrirsögn eins og er í A, en í frumbréfi frá þessum tíma hefur ekki verið fyrirsögn (nema hugsanlega á bakhlið bréfsins). *O ætti því fremur að hafa verið texti bréfabókar en frumrits.¹

Hér á eftir eru talin upp sameiginleg frávik Z, Æ og P frá texta A. Þessir leshættir eru hugsanlega upphaflegri en samsvarandi leshættir A, ef stemma 1) gildir, og trúlega, ef stemma 2) gildir, sem kannske er ólíklegast. Gildi stemma 3) eru þeir að sjálfsgöðu marklausir, komnir upp í *C. (Tölnurnar [án hornklofa] vísa til lína í DI VI nr. 78A.)

1 [1] -manna¹] ÷
 21 [17] fyrr¹] fyrir
 Dæmdumm] dæmum
 33 [28] etc] enn

Á síðast nefnda staðnum er óhugsandi að *etc* hafi staðið í frumriti

¹ Að óreyndu mætti ætla að meiri notkun á böndum og engilsaxnesku *f-i* í A en almennt tíðkast á 19. öld væri vísbending um að skrifað væri eftir eldra forriti. Svo er þó ekki, því að ritvenjur eru að þessu leyti mjög áþekkar í Lbs. 1727 8vo, þar sem Oddur Erlendsson hefur skrifað unga texta.

Eitt band í A verður þó ekki í fljótu bragði fundið í 1727, en það er *g* með krók-*r-i* (*r* rotunda) yfir línu, sem stendur fyrir 'eður' í 10., 23., og 24. l. í A. Þetta kynni að vera úr eldra forriti.

Í stafsetningu viku A frá 1727 í einni grein, því að í A er ritað *ld* (fyrir gamalt 'ld') og *llt*, en í 1727 *ld* og *lt* a. m. k. að öllum jafnaði. Upp úr miðri 17. öld hverfur á Suðurlandi (og heldur síðar fyrir norðan) sá greinarmunur sem áður hafði verið gerður á *ld* og *ld* í riti (sbr. Jakob Benediktsson í Íslenzkri tungu 2 (Rv. 1960), 44).

Loks má nefna ritháttinn *Þjótsá* á í A fyrir 'Þjórsá'. Slíkan rithátt með *tz* má finna í Skálholtshandriti frá biskupstíð Odds Einarssonar (1589–1630), AM 59 8vo, bls. 85, en síðar í sama texta (bls. 90) er örnefnið tvisvar skrifað með *ss*, enda er nafnmyndin 'Þjótsá' vafalítið upp komin sem skýringartilraun á framburðarmyndinni 'Þjóssá' eftir að hljóðasamböndin 'rs' og 'ts' höfðu bæði fengið framburðinn 'ss' á 16. öld.

Öll þessi atriði kæmu vel heim við að forrit A hefði verið frá 16. eða 17. öld.

frá 15. öld; þar hefði væntanlega staðið *Ok*, e. t. v. bundið með *et*-bandi og því verið mislesið sem band fyrir *etc*(*etera*). (Rétt er að nefna, að *etc* er oft notað — á seinni hluta 16. aldar og síðar — sem eins konar greinarmerki við greinaskil, þannig að *etc* er hér ekki vísbending um að texti hafi verið felldur niður í uppskrift.) — Varðandi lesbrigðið 21 *fyrir* ¹⁾ fyrir skal það tekið fram að á tveim öðrum stöðum (aftar í l. 21 og í l. 28 [23]) hefur *þ* eitt sama lesbrigði, og kynnu þessi frávik að eiga rætur til þess að rekja, að orðin *fyrir* og *fyrir* hefðu verið bundin á sama hátt í forriti.

Við höfum borið útgáfu textanna *A* og *B* saman við þau handrit sem prentað er eftir, og hefur sá samanburður leitt í ljós æðimikla ónákvæmni í stafsetningu útgáfunnar, en ekki aðrar villur nema á einum stað í *A*: Í l. 20 [16] á að standa þeim í stað þessum, og aftar í línunni [17] hefur útgefandi bætt við (*að*) að óþörfu. — Í *B* stendur ekki á (Skarði) í l. 6, heldur *ad* eins og í *A*.

II

Við höfum kynnt okkur álit það á bréfinu DI VI nr. 78, sem kemur fram í Dómi aukadómþings Rangárvallasýslu 15. júní 1953 og prentað er í Hæstaréttardómum 1955, bls. 119, 10. l. a. n. til bls. 120, 13. l. a. n., og tökum við undir það álit í hvívetna.

II A

Frá tímabilinu 1451–1500 eru aðeins varðveittir í frumriti tveir dómar sem gengið hafa í Rangárvallasýslu, DI V nr. 402 og DI VI nr. 372. Fyrirnefndi dómurinn, sem nefndur er í Hæstaréttardómum 1955, bls. 120 (þar sem *nr. 402* er misprentað *nr. 40*), gekk einnig í Skarði á Landi (1465), og þar eru dómsmenn að nokkru leyti þeir sömu og í DI VI nr. 78. Það er því sérstaklega forvitnilegt að bera saman form þessara tveggja dóma og orðalag að svo miklu leyti sem þeir eru sambærilegir efnis vegna. (Tilvitnanir eru hér teknar upp með nútímastafsetningu.):

1) Bréfsupphafið í DI VI nr. 78A er þannig: *Það gerum vér . . . góðum mönnum kunnugt með þessu voru opnu bréfi . . .* Bréfsupphaf af þessu tagi er mjög algengt á 15. öld, en hvergi nærri einrátt, og sams konar upphaf er á DI V nr. 402 með tveim frávikum í orðalagi, *kunnugt*] *viturlegt* og *opnu bréfi*] *bréfi*. Hvorugt þessara frávika gerir DI

VI nr. 78A tortryggilegt, því að orðalag þess er ekki síður algengt en hitt: Af 15 frumbréfum frá árinu 1476 með sams konar upphafi hafa 8 kunnugt, en 7 viturlegt, og 7 hafa opnu bréfi, en 8 bréfi.

2) Tíma- og staðsetning er þannig í DI VI nr. 78A í framhaldi af bréfsupphafinu: *anno domini 1476 þriðjudaginn næstan efter Jóns messu baptista að Skarði á Landi á þingstað réttum*. Sama form er á DI V nr. 402: *anno domini m^o cd^o lx^o quinto miðvikudag næstan fyrir Cesselíu messu í Skarði í Landmannahrepp á þingstað réttum*. Hér er rétt að víkja nánar að nokkrum atriðum: a) Venja er í bréfum, að í upphafi tíma- og staðsetningar sé samtengingin *að*, enda á hún að vera þar að réttu máli (*Það gerum vér . . . kunnugt . . . að . . . vorum vér í dóm nefndir . . .*), en *að* er stundum sleppt, og svo er gert í báðum þessum Skarðsbréfum og þrem öðrum rangæskum bréfum frá seinni hluta 15. aldar, DI V nr. 410 (í Klofa í Landmannahrepp 1466), DI VI nr. 271 (á Keldum í Áverjahrepp 1480) og DI VII nr. 368 (á Eystrum-Völlum á Landi 1497). — b) *anno domini* er með algengasta orðalagi á undan ártali. Algengara í frumbréfum frá 8. tugi 15. aldar er þó orðalagið *þá (er) liðið var frá hingaðburði vors herra Jesu Christi* eða afbrigði af því, en öll 6 frumbréf úr Rangárvallasýslu frá þessum áratugi hafa orðalagið *anno domini*. — c) Ártöl í bréfum frá 15. öld eru einlægt tilgreind með rómverskum tölum eða með töluorðum latneskum eða íslenskum, en algengt er í uppskriftum frá síðari öldum að snúa rómverskum tölum í arabískar. — d) Dagsetningin er algjörlega í samræmi við siðvenju greinds tíma. — e) *að Skarði á Landi] í Skarði í Landmannahrepp* : Eina frumbréfið frá seinni hluta 15. aldar auk DI V nr. 402, sem nefnir Skarð (DI V nr. 186), hefur einnig síðarnefnda orðalagið. Vera má að *að* sé villa í uppskrift, en *á Landi* á sér hliðstæður á þessum tíma, t. a. m. í DI V nr. 139 (1457), *í Klofa á Landi í Landmannahrepp*. — f) Í báðum bréfunum er *á þingstað réttum* bætt við staðarákvörðun, eins og algengt er í bréfum frá þessum tíma, t. d. DI V nr. 381 (1464) og nr. 460 (1468).

II B

Ef litið er á frávik í formi bréfanna DI VI nr. 78A og DI V nr. 402 að svo miklu leyti sem það er sambærilegt, má sums staðar benda á hliðstæður við orðalag fyrrnefnda bréfsins í öðrum bréfum frá svipuðum tíma:

1) 7 [6] *vorum vér í dóm nefndir . . .*: Hér hefur DI V nr. 402 *til nefndir* í stað *í dóm nefndir*, en orðalag DI VI nr. 78A er mjög algengt í frumbréfum, sjá t. d. DI V nr. 575, nr. 597, nr. 602, nr. 623, nr. 629, nr. 654, nr. 670 og nr. 689 frá árunum 1471–75.

2) 9 [8] *meta og skoða*] *dæma* (DI V nr. 402): Síðara orðalagið er langalgengast, og orðalagið *meta og skoða* virðist ekki koma fyrir í dómsbréfum sem prentuð eru í DI V, en hins vegar *skoða og dæma* í DI V nr. 670, frumbréfi frá 1474.²

3) 20–21 [16–17] *Því eftir þeim eiði og svo prófuðu máli sem fyrir skrifað er dæmdum vér . . .*: Til þessa svarar aðeins *Því dæmdum vér* í DI V nr. 402, sem er mjög algengt. Algjöra hliðstæðu orðalagsins í DI VI nr. 78A höfum við ekki fundið í DI V, en hliðstæður að nokkru leyti eru t. a. m. í DI V nr. 122, *en að eiðinum unnum dæmdum vér . . .* (1456, AM apogr.), nr. 460, *Því fyrir áður skrifaðar greinir dæmdum vér . . . að svo prófuðu . . .* (1468, transskr. frá sama ári), nr. 654, *Því eftir þessum öllum gögnum og vitnum, hefðum og prófum, sem hér hefir verið svarið fyrir oss . . . dæmdum vér . . .* (frbr. 1474), og nr. 698, *Því að heilags anda náð til kallaðri að svo prófuðu og fyrir mig komnu segi eg . . .* (frbr. 1475).

4) Innsíglunarformálinn 34–35 [29–30] *⟨Og⟩ til sanninda hér um setjum vér fyrrnefndir dómsmenn vor innsigli fyrir þetta dómsbréf* er frábrugðinn í DI V nr. 402, og formið þar (þar sem tekið er fram um innsíglun dómnefnanda), eða afbrigði af því, mun vera algengara um þetta leyti, a. m. k. í dómum sem sýslumenn eða lögmenn hafa nefnt í. Þó eru hliðstæður við texta DI VI nr. 78A t. d. í DI V nr. 381 (frbr. 1464), nr. 460 (1468, transskr. frá sama ári), VI nr. 134 (1478, AM apogr.) og nr. 417 (1483, transskr. frá næsta ári). Í þrem fyrstnefndu dómunum eru dómsmenn nefndir af sýslumanni og í þeim síðastnefnda af hirðstjóra. Hliðstæður eru í fleiri dómum leikmanna frá þessu skeiði, sem lakar eru varðveittir, og auk þess í prestadómum. Loks má nefna að innsíglunarformáli DI VI nr. 78A á sér ótal hliðstæður í frumritum vitnisburða um jarðakaup og fleira, en í slíkum bréfum er þó að sjálf-sögðu *menn* eða *prestar* í stað *dómsmenn* og *bréf* í stað *dómsbréf*, eins og stundum í dómsbréfnum sjálfum.

² Athyglisvert er að dómnefnandi í þessu bréfi er Oddur lögmaður Ásmundsson, sem er nefndur fyrstur dómsmanna í DI VI nr. 78A.

5) Í staðar og tímasetningu bréfritunar vantar sjálfa dagsetninguna í DI VI nr. 78A, og hefur fallið niður annað hvort í uppskrift eða jafnvel frumriti 1) tilgreining á ritunardegi, 2) tilgreining á hve mörgum dögum síðar en fyrr segir dómsbréfið var skrifað eða 3) *degi og á undan ári*, ef bréfið hefur verið skrifað sama dag og dómurinn gekk.

II C

Ýmislegt fleira í orðalagi bréfsins DI VI nr. 78A á sér samsvörun í öðrum dómsbréfum frá svipuðum tíma:

1) 14 [12] *Var og svarið fyrir oss af tveimur mönnum* á sér hliðstæður í ýmsum bréfum, t. a. m. DI V nr. 114 (frbr. 1454), nr. 319 (frbr. 1462), nr. 372 (frbr. 1464), nr. 654 (frbr. 1474) og nr. 689 (frbr. 1475). Í engu þessara bréfa stendur þó *mönnum* heldur *prestum*, *vottum* eða *skilríkum vottum*.

2) Orðasambandið *hafa og halda*, sem kemur fyrir í 16. [13.–14.] og 22. [18.] l., er einnig að finna í mörgum frumbréfum frá 7. og 8. tugi 15. aldar, t. a. m. DI V nr. 319, nr. 602, nr. 604 og nr. 654 (1462–1474), og oftar en einu sinni í sumum þeirra.

3) Orðalagið 23 [19] *sem eru og verið hafa til* er tortryggilegt og kynni að vera afbakið. En ef þarna ætti að standa *vera og verið hafa* væri það í samræmi við dómsúrskurði í DI V nr. 319, . . . *dæmdum vér fyrrnefndir prestar títtnefnda Drangey . . . vera og verið hafa óbrigðilega eign . . . Hólakirkju . . .* (frbr. 1462), og nr. 654, . . . *dæmdum vér fyrrskrifaðir 12 prestar þráttnefndan teig eign jarðarinnar í Hólum vera og verið hafa . . .* (frbr. 1474).

II D

Á tveimur stöðum í bréfinu virðist vera um að ræða bergmál frá orðalagi Jónsbókar:

1) 11 [10] . . . *hvort það væri eign eður almenningur eður afréttur . . .* : Sbr. Landsleigubálk, kap. 52.

2) 24–25 [20–21] *austur í fjallgarð svo langt sem vötn renna til og frá héraða á millum* : Sbr. Landsbrigðabálk, kap. 6.

III

Niðurstaða okkar af þeirri athugun texta DI VI nr. 78A, sem hér hefur verið lýst, er sú, að vegna náninna formlíkinda við önnur dómsbréf frá síðari hluta 15. aldar, sem varðveitt eru í frumriti, transskriftum eða uppskriftum gerðum fyrir Árna Magnússon eftir frumbréfum, sé óhugsandi að umrætt bréf hafi verið falsað frá grunni á síðari öldum. (Í þessu efni gegnir allt öðru máli um DI V nr. 706, sem að er vikið í Hæstaréttardómum 1955, bls. 120, þar sem mýmörg atriði í formi og orðfæri girða fyrir að um gamlan texta geti verið að ræða.)

Að okkar mati hlýtur bréfið því að vera gamalt, a. m. k. að stofni til, og við höfum ekki fundið nein einstök atriði í formi þess eða orðalagi, sem benda til þess að þau hafi verið fölsuð, en sum minni háttar frávik frá venjulegu formi dóma frá þessum tíma kynnu að stafa af afbökun í uppskriftum ellegar af óvana þeirra sem að gerð bréfsins stóðu, og í því sambandi má minna á að það er umboðsmaður sýslumanns, en ekki sýslumaður sjálfur, sem samkvæmt bréfinu nefnir dómsmenn.³

Enda þótt bréfstextinn hljóti að vera gamall, a. m. k. að stofni til, þarf að sjálfsögðu ekki að felast í því, að bréfið hafi í öndverðu verið lögmætt skjal, þ. e. a. s. að dómur hafi gengið, eins og hér er lýst, og hafi verið innsiglaður af öllum tilgreindum dómsmönnum. Í því efni á þessi texti sammerkt við fjölmörg bréf önnur frá fyrri öldum, sem samkvæmt eigin orðum hafa verið innsigluð, en eru aðeins varðveitt í uppskriftum — oft í bréfabókum —, sem ekki er staðfest að gerðar séu eftir frumriti eða vottfestri uppskrift (transskrift), en það að þetta bréf er aðeins varðveitt í óvenjulega ungum uppskriftum og að það hefur verið notað til greinilegrar fölsunar á 19. öld (DI VI nr. 78B og trúlega DI V nr. 706) gerir það þó ekki tortryggilegra en aðrar óstaðfestar bréfauppskriftir almennt, þar sem form bréfsins og orðfæri virðist girða fyrir unga fölsun, eins og áður segir.

Að lokum teljum við rétt að minna á, að bréf sem samkvæmt eigin texta og frágangi ættu að vera frumbréf, geta verið fölsuð á fleiri vegu en einn. Í sumum tilvikum hafa heil bréf verið fölsuð og þá stundum skrifuð á uppskafninga með gömlum innsiglum (sbr. dæmi í Islandske originaldiplomer indtil 1450, Kmh. 1963, bls. xxvii–xxxvi), og þá getur

³ Síðarnefnda skýringin er haldlítill þar sem sjálfur lögmaðurinn er meðal dómsmanna (sbr. 2. nmgr.).

verið undir mismun á sögðum og raunverulegum aldri bréfsins komið, hvort það verður einungis véfengt á grundvelli skriftar og stafsetningar ellegar hvort form og orðfæri hjálpar upp á sakirnar. Í öðrum tilvikum getur verið um að ræða fyrirferðarminni falsanir, þar sem fáein orð hafa verið skafin út og önnur sett í staðinn (sbr. dæmi í Isl. original-dipl., bls. xxxviii), og enda þótt slíkar falsanir geti breytt efni bréfs í verulegum greinum, getur verið ómögulegt að benda á þær, ef frumbréfið sjálft með fölsuninni er ekki varðveitt, heldur einungis uppskriftir.

Í stuttu máli sagt er það samdóma álit undirritaðra, að ekkert girði fyrir að DI VI nr. 78A hafi að geyma texta lögmæts frumbréfs frá 1476 með óverulegum uppskriftarvillum, en á hinn bóginn ósannanlegt að um ófalsað skjal sé að ræða.